Studju Kritiku

L-ILSIEN MALTI tal-Prof. G. Aquilina, B.A., LL.D., Ph.D.(Lond.) — Lux Press, 1945.

Wara l-pubblikazzjoni ta' l-ewwel ktejjeb bl-Ingliż "The Maltese Language, (1940)", il-Prof. Aquilina ħareġ dan il-ktejjeb is-sena li ħarġet bil-ħsieb, milli jidher, li jfisser bil-Malti għall-Istudenti li jixtiequ jidħlu l-Università, bi kliem u argumenti li l-moħħ ta' l-istudent sajjem mill-prinċipji filoloġiċi jista' dlonk iġerrgħu, dak li kien diġà qal b'metodu iżjed sintetiku fid-dissertazzjoni ta' qabel.

Qabel ma nitkellmu fil-qosor fuq dan ix-xogħol ġdid f'xi argumenti u f'xi konklusjonijiet, tajjeb li wieħed isemmi li, neħħi x-xogħlijiet ta' Preca u Caruana, li l-lum ma għandhomx dak il-valur xjentifiku li jmissu għandhom għall-għadd kbir ta' karta li nħliet fihom, l-istudju filoloġiku fuq sisien sħaħ, tista' tgħid, inbeda *fostna* minn Napuljun Tagliaferro 'l hawn. Warajh tħajru jiktbu xi ħaġa 'l hawn u 'l hinn xi oħrajn, fosthom G. Vassallo li kien kiteb fuq il-morfoloġija u fonetika Maltija bħala sisien ta' ortografija grammatikali maltija; il-Prof. Dun P. P. Saydon, li kien kiteb studju komparativ bl-Ingliż fuq il-Malti fil-karta li nqrat fil-Kungress ta' l-Orjentalisti, Oxford, (1928) u f'taħdita bil-Malti f'Marzu ta' l-1929, taħt l-isem ta' "Il-Malti u l-Ilsna s-Semin" u xi studji oħra morfoloġiċi, etimoloġiċi u fonoloġiċi f'*Il-Malti* u f'*Leħen il-Malti;* Ganni Vella fi studju Komparativ tal-Malti mxebbah mal-Għarbi "Il Dialetto Maltese" (1929) u jien fit-taħdita tiegħi "Xinhu l-Malti Safi" (1925) dwar l-isvilupp lessikali u frażjoloġiku tal-Malti u fit-taħdita tiegħi "Folklore u l-Lsien Malti" (1940) — u xi studji oħra bħal dawn f'*Il-Malti*; iżda din il-biċċa xogħol tal-Professur Aquilina u tliet bċejjeċ tiegħu oħra fuq studju komparativ lingwistiku tal-Malti, li fuqhom nitkellmu 'l quddiem, igħaqqdu fihom infushom l-istudju fil-qosor ta' kollha kemm hi l-istruttura organika u lessikali tal-Lsien Malti, studju, li f'xi bnadi jmiss mal-materjal, fatti u argumenti li dehru diġà f'pubblikazzjonijiet oħra.

u b'mod ġenerali jittratta minn naħiet oħra fuq prinċipji, klassifikazzjoni u deduzzjonijiet tal-lingwistika.

Fl-ewwel ktieb "The Maltese Language" huwa jitkellem fuq l-organiżmu morfoloġiku u lessikali, u l-influwenza ta' l-istorja politika u ekonomika li, fuq l-istruttura qadima tal-Malti, żiedet fil-vokabolarju soċjoloġiku u sawret il-biċċa l-kbira tal-kostruzzjoni frażjoloġika tal-Malti volgari u letterarju—fil-waqt li b'riħet il-liġijiet grammatikali u fonetiċi tal-Malti l-arblu ta' lsienna baqa' jżomm sħiħ fuq għeruqu fl-istess art li minnha tnissel. Il-metodu li bih jittratta l-materja ta' dan l-istudju lingwistiku fuq il-Malti, f'dan l-ewwel xogħol, billi miktub bl-Ingliż, huwa wisq iżjed magħqud u komprensiv mill-istudju fuq l-istess ħaġa miktub bil-Malti—u dana naħseb għal żewġ raġunijiet. L-ewwelnett għax l-Ingliż bħala lsien wisq iżjed imħarreġ u għani fl-espressjonijiet astratti, maħdum b'metodu sintettiku u induttiv, joffri l-mezz ħafif biex wieħed jittratta fatti u argumenti fuq dak li trodd ix-xjenza tal-lingwa jew il-lingwistika, u t-tieni il-għaliex il-ktejjeb (li wara nkiteb bil-Malti) hu magħmul għal studenti li, bħalma fissirna qabel, huma sajmin minn tagħrif ta' xjenza filoloġika jew lingwistika. Għalhekk insibu li bejn l-ewwel u t-tieni dissertazzjoni hemm aktarx qabża kbira fit-taqsim tal-metodu u tifsir fl-argumentazzjonijiet, esposizzjonijiet ta' fenomeni u fatti morfoloġiċi, lessikali, fonoloġiċi u sintattiċi. Sew il-kwistjoni tal-puriżmu fil-kitba Maltija, kemm dik tad-divrenzja etimoloġika u lingwistika fl-istudju tal-Malti, kemm il-fond semitiku u l-isvilupp lessikali u frażjoloġiku tal-Malti bl-influwenza ta' l-ilsna Romanzi li tħalltu miegħu, f'dan l-istudju miktub bil-Malti, l-Awtur jimxi fuq metodu, biex ingħid hekk, rudimentali, li bih l-istudent isib ruħu miexi pass pass fi trieq watja li twasslu bla taħbil tal-moħħ fit-tarf ta' suġġett ġdid u mwiegħer li biex tifhmu u ġġerrgħu sewwa kont trid trattat ta' volum oħxon.

Jibda biex jgħid li s'issa l-istudenti u l-istudjużi studjaw il-Malti biss fil-grammatika tiegħu u li l-"grammatika weħidha, ma tifhilniex ħlief biex wieħed biss, eċċ.". U dan sa ċertu pont hu minnu għax il-grammatika hija *biċċa waħda biss* mill-fergħa tal-lingwistika, għalkemm l-aktar fondamentali.

Jingħad li l-grammatika hija *r-ruħ* tal-ġisem, u fil-Malti, bħalma fl-ilsna kollha semitiċi, huwa hekk. Fil-lsien malti, u fl-ilsna l-oħra kollha, semitiċi u mhumiex, il-grammatika hija l-għodda li biha aħna nibnu d-diskors—sew il-forom kemm it-tagħqid ta' kliem f'sentenzi. Il-grammatika f'ilsien semitiku, skond il-filologi ta' dari u tal-lum, hija dik li twaqqaf is-sies sħiħ tal-Filoloġija Komparata. B'riħet studju komparat tal-grammatika tal-lsien semitiku ma' ieħor, aħna nistgħu naslu biex insibu l-qrubija ta' lsien jew djalett ma' ieħor—il-għaliex ix-xebh tal-ħoss u ta' l-egħruq ta' kelma jew lingwa, ma' għeruq ta' kelma oħra f'lingwa oħra, dlonk iqarraq fl-istudju ta' nisel ta' lsien u ta' qrubija ta' lsien ma' ieħor. Fi ftit kliem l-istudju filoloġiku jiħtieġ l-istudju ewlieni tal-grammatika; iżda kif ifisser l-Awtur, il-filoloġija ma tiflix u tistħarreġ, bħalma tagħmel il-lingwistika, l-isvilupp storiku tal-lingwa, kif ukoll ir-rabta li lingwa għandha mas-soċjetà li titħaddet b'dik il-lingwa, iżda n-nisel tal-lingwa, studju li fih, barra mix-xebh ta' kliem imsejjes fuq il-fonoloġija, għandha l-ikbar sehem il-morfoloġija jew grammatika.

L-Awtur b'din id-dissertazzjoni fuq l-Ilsien Malti, jiftħilna, għalhekk, trieq ta' studju akbar li hu dak tal-Lingwistika, studju li hu iktarx iżjed wiesa' milli ġdid għalkollox, iżda wisq meħtieġ il-għaliex fih igħaqqad dawk il-fergħat kollha li jagħmlu mill-organiżmu kollu tal-Isien, minn twelidu saż-żmien tal-lum, studju li fih jidħlu l-fonetika, il-vokabolarju, il-morfoloġija, is-semantika, is-sintassi, l-istilistika, il-grammatika storika, il-grammatika komparata (imxebbha ma' ta' ilsna oħra li huma qraba ta' xulxin) u fl-aħħarnett il-filoloġija stess. Għalhekk, naraw, illi biex titkellem fuq lingwistika ma tistax ma titkell mx ukoll fuq fergħa ta' studju jew oħra li semmejna hawn fuq, u li waħda ma tistax tingħażel minn oħra biex tindamm il-katina kollha tal-lingwistika. Din hi għallinqas il-fehma tiegħi.

Il-Prof. Aquilina qabel ma jgħaddi biex juri l-evoluzzioi tal-Isien Malti fuq il-prinċipji tax-xjenza tal-lingwa jew tal-lingwistika, jagħżel bejn użu ta' kliem u ieħor fil-Malti fost il-kittieba. Imaqdar, u bil-raġun, dawk li huma safjin iżżejjed, u l-oħrajn li bil-maqlub, jinqdew bi kliem barrani barra minn loku. Bħalma kien fisser Napuljun Tagliaferro, f'egħluq l-istudju tiegħu "L'Elemento Neo-latino nel linguaggio Maltese", s'w dawk ta' l-ewwel kemm dawk tat-tieni, meta jagħmlu hekk, ikunu qegħdin jimxu kontra l-liġi naturali ta' l-evoluzzjoni tal-Isien Malti li għandu d-dritt li jgħix il-ħajja li tawh l-istorja politika u ekonomika tal-Gżejjer ta' Malta. In-nuqqas ta' dokumenti bil-Malti il fuq minn 400 sena ilu ma jagħti ebda ħjiel tat-tibdil li sar fl-ilsien Malti, iżda, l-Awtur isemmi xi kliem li tilef l-ewwel sens tiegħu u li baqa' jgħix b'tifsir ieħor jew jixbhu, fost dan ukoll kliem medjoevali Sqalli li tiegħu għad għandna xi fdalijiet. Xi kliem ieħor *mejjet*, fuq dak li qalilna Orazju, igħid li jarġa' jinbet—nistħajlu jien bħal xi deheb b'ornament antik tal ganutell jew tal-filugranu li l-lum tara msensel fil-widnejn jew mehmuż fuq is-sider ta' xi mara, fuq libsa moderna—iżda nżid jien fuq dak li qal *ukoll* Orazju, dan jitwettaq biss *jekk iridu l-użu — l-użu li għandu d-dritt u r-regula tat-taħdit* (*si volet usus penes quem est jus et norma loquendi*); iżda l-użu ta' kliem mejjet hija ħaġa li fil-Malti qajla titwettaq. Nistennew li l-progress tal-letteratura dan il-kliem iqajmu minn qabru u jdaħħlu fil-*moda* ta' l-istil għallinqas fil-poeżija bħalma ħbatt indaħħlu jien fil-"Fidwa tal-Bdiewa."

Barra minn dak il-kliem li semma l-Awtur nistgħu nsemmu wkoll dak il-kliem li dlonk insibu f'xi fdalijiet bħal fil-frażi: *qata' jiesu*, fejn il-kelma *jiesu*, weħidha, bis-sens ta' *tama* ma tinstama qatt, u f'xi espressjonijiet bħal fil-qawl: *aħjar mqattgħa u ħorra jew għanja u morra*, u f'dawn l-oħra: *raqad bla għaxa*; *dak li jidra jgħix bis-sisija*, fejn il-kelmiet *ħorra*, *għaxa* u *sisija*, bis-sens ta' *onestà*, *ċena* u *talb* qajla tismagħhom. Hekk nistgħu ngħidu għal kliem ieħor qadim li ġie li jintuża ħażin. Il-kelma *sisa* (assisa) ma toqgħodx il-lum flok *id-dazju ta' l-inbid*; hekk il-kelma *ħaraġ*, li dlonk taqra fil-liġijiet bil-Malti, ma tistax toqgħod flok il-kelma *taxxa*.

Is-self ta' kliem, kif jissokta jgħidilna l-Awtur, hija ħaġa li timxi mal-bżonnijiet taż-żminijiet fl-ilsna kollha li fejn dehrilhom daħħluhom fit-taħdit u kitba tagħhom. It-tiswir ta' kliem ġdid (neoloġismi) minn għeruq

ta' nisel Malti, kif jissokta jfisser, hija biċċa xogħol ta' kittieb tas-sengħa. Dan it-tiswir dlonk narawh f'ilsna oħra li għandhom letteratura qadima u sviluppata. D'Annunzio kien fassal il-kelma *velivolo* għall-*ajruplan*, iżda, naħseb jien, li aħna għadna lura biex infasslu kliem bħal dan, u ma nistgħux naslu aktar milli nfasslu xi kelma 'l hawn u 'l hinn bħal *fejjied*, minn *fad* jew *fied*. Iżda flok *ajruplan* qajla wieħed juża l-espressjoni *għugħ ta 'l-ajru*.

It-teorija illi l-ilsna nibtu minn kliem onomatopejtiku, jiġifieri minn ħsejjes li l-ewwel nies kienu jagħmlu b'ilsienhom biex isemmu l-annimal li b'ħalqu jagħmel dawk l-istess ħsejjes, hija mwettqa minn prinċipji tal-filoloġija komparata tas-seklu li għadda. Dawn il-ħsejjes baqgħu xorta f'ħafna ilsna u għalhekk għad hemm kliem jixxi bah sa miż-żmien li r-razez ta' l-ewwel nies kienu nfirdu u xxerrdu mad-dinja. Minn hekk ukoll il-filoloġi kienu wkoll tħabtu biex jistabbilixxu, fuq dak ix-xebh ta' ħsejjes f'xi kliem, ir-rabta bejn is-Semitiku u l-Indo-Ewropew. Iżda billi l-egħruq ta' dawn il-ħsejjes kienu, fista' tgħid, xorta, għall-ewwel mhix ħaġa kbira li kont issib dan ix-xebh; iżda r-rabta bejn ilsien u ieħor, għal dak li hu nisel, hija f'dik il-biċċa tad-diskors li tfisser il-ħsieb magħqun b'egħruq li bihom wara ssawret il-frażi mibnija skond il-grammatika. Din it-teorija tal-filoloġija komparata tas-seklu li għadda taqbel ma' dak li fisser l-Awtur meta qal illi l-Malti huwa morfoloġikament u, fil-biċċa l-kbira, lessikament imnissel mill-familja semitika, kif ukoll xi ftit sintattikament u li, fil-biċċa l-kbira tas-sintassi u fil-lessiku modern il-Malti ġibed minn ilsna Romanzi, fost dawn l-iktar mill-Isqalli, Taljan, eċċ. Iżda biex juri wisq aktar fil-wisa' dan kollu, l-Awtur kien ikollu jimla volum u mhux tliet faċċati. In-natura tal-Malti fil-morfoloġija, bħalma s'issa kienu fissruha oħrajn qabel il-Prof. Aquilina, hija hekk qawwija sa min-nisel tagħha, illi l-kliem modern kellu joqgħod għal-liġi grammatikali u fonoloġika tal-Malti bħala lsien semitiku.

Il-kwistjoni jekk il-Malti hux djalett jew lingwa, l-Awtur, ifissirha u jaqtagħha skond il-prinċipji tax-xjenza lingwistika tal-lum, fejn wera illi l-Malti tal-lum għalkemm imħallat, jifforma bħala ġisem wieħed u jista' jitqies nazzjonali bħal ilsna oħra ta' l-Ewropa u bħalhom ukoll bħala lsien letterarju, għax bħalhom wasal, għalkemm, għadu kif jibda, biex daħal fl-iskejjel u fl-amministrazzjoni tal-Gvern u biex waqqaf letteratura, mibnija fuq il-pronunzja tan-nies tal-Belt u fuq il-kliem tan-nies tar-raħal. Vassalli li kien qassam il-Malti fi djaletti ma tantx jidher li fil-pronunzja ta' kitba letterarja mexa fuq dik tal-Belt. Iżda, għal dawk li huma idejjiet u frażijiet, naħseb li l-letteratura Maltija, sew proża kemm poeżija torbot l-iktar fuq ix-xejriet u fasla tal-letteratura Ewropea, l-iktar Taljana li minnha tgħallimna nżejnu l-ħsieb u n-nisġa tal-frażijiet tagħna. L-Awtur jieqaf biex jidħol fil-kwistjoni tad-diverenzji djalettali tal-Malti fost in-nies ta' l-irħula—studju ta' xebh li minnu wieħed jista' jasal biex isib it-tarf tar-rabta tan-nisel ta' bejn id-djaletti ta' Malta u Għawdex ma' dawk ta' ilsna oħra ta' barra, bħalma huma d-djaletti Għarbin fil-Kosta ta' Barberija. Studju bħal dan ta' fonetika u g'ottoloġija kienu għamluh l-Arabista Hans Stumme u Bonelli li kienu ġew hawn Malta biex jistudjaw il-għamla semitika-għarbija tal-Malti. Fost it-

tibdil li jsir fil-kelma bis-saħħa tal-liġijiet fonoloġiċi, l-Awtur isemmi l-konsonanti li jitnisslu bl-organi tal-vuċi u oħrajn li jitlissnu bl-organi tan-nifs u li bħala radikali għandhom sehem kbir fit-tibdil tal-ħoss u pronunzja tal-kelma mqabbla ma' kelma għarbija jew romanza li minnha ġietna l-kelma. Barra mill-assimilazzjoni tal-konsonanti tal-kelma meta daħlet fil-Malti, li mħabba fiha l-Malti tbiegħed xi ftit mill-Għarbi, hemm liġijiet oħra fonetiċi fil-vokalizzazzjoni u aċċent Malti li taw lill-kelma Maltija sura għaliha partikulari.

Dwar is-semantika jew it-tibdil fit-tifsira ewlenija tal-kelma Maltija, l-Awtur iqabbel dan il-fenomenu ta' tibdil fit-tifsira tal-kelma ma' dak li nsibu f'ilsna oħra Ewropej ta' l-istess ġidd bħal fl-Ingliż, fit-Taljan u fil-Franċiż li ħa mil-Latin. Barra mill-kliem komuni li semma l-Awtur, hemm ukoll bosta kliem ta' pjanti, siġar u annimali, fosthom għasafar (mill-Isqalli jew Taljan għall-Malti) li meta daħlu fostna, imħabba x-xebh, il-Malti fissirhom għal pjanti, siġar u annimali oħra.

Billi l-Malti tħallat ma' bosta ilsna Ewropej, l-iktar ma' Sqalli, Taljan, Spanjol, eċċ., u dan l-aħħar ukoll ma' l-Ingliż; kif osserva l-Awtur, l-istudjuż ta' nisel il-kelma jiħtieġlu jkun jaf sewwa, sew il-Għarbi, kemm ukoll it-Taljan u l-Isqalli, bħalma stqarr ukoll Stumme.

L-Awtur jagħlaq dan l-isudju billi jagħti bħala konklusjoni, id-divrenzja bejn il-filoloġija li tistudja n-nisel tal-kelma u storja tagħha sakemm ħadet l-għamla li għandha l-lum u l-lingwistika li tistudja l-kelma bħala mezz li taqdi l-bniedem biex ifisser l-idejiet tiegħu—iżda, bħalma għidt qabel, il-filoloġija hija biċċa mix-xjenza tal-lsien li tħaddan il-fergħat kollha tal-kostituzzjoni tal-lingwa.

Sakemm wasalna għax-xjenza tal-lsien li dari kienet tfisser dik li tissejjaħ *Filoloġija Komparata* u l-lum imwassa' f'dik ta' *lingwistika*, l-istudju xjentifiku tala' targa targa sakemm wasal fejn hu l-lum. Il-filoloġija qadima kienet tibda minn fuq, jiġifieri mill-ilsna ewlenin u mejta u tibqa' nieżla, fil-waqt li l-*Filoloġija Kamparata*, skond it-teorija ta' Leibnitz, tibda minn isfel għal fuq, jiġifieri mid-djaletti ħajjin, u mill-istudju ta' dawn ma' oħrajn qaribhom, bħalma jsir fl-arblu tar-razza meta wieħed irid isib kif bniedem tnissel mill-ieħor minn żwieġ jew taħlit ta' demm ma' ieħor. Hekk ukoll fl-istudju lingwistiku tal-lum.

L-istudiu ta' l-Awtur hu miktub bi proża tajba li tiftiehem u li hija xierqa għas-suġġett—bi stil ħafif li ma jgħajjix il-moħħ ta' l-istudent, u, neħħi xi anomaliji ċkejkna fl-ortografija f'xi kliem, dan il-ktejjeb hu eżempju sabiħ ta' kitba Maltija didattika u dissertatorja.

A. CREMONA.